

## **RUS VE ERMENİ KAYNAKLARI IŞIĞINDA ERMENİ SORUNUNUN ORTAYA ÇIKIŞ SÜRECİ 1678-1914**

Yazar: Doç. Dr. Seyit SERTÇELİK

Ankara, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu, 2009, 374 Sayfa.

**D**oç. Dr. Seyit SERTÇELİK tarafından hazırlanan “Rus ve Ermeni Kaynakları Işığında Ermeni Sorununun Ortaya Çıkış Süreci 1678-1914” başlıklı eser yedi bölümden oluşmaktadır.

Eserin birinci bölümünde yazar ilk Ermeni Devleti Kurma projeleri bağlamında girişmiş oldukları çalışmaları ele almaktadır. Rusya'nın Kafkasya'daki yayılma siyasetinin de ele alındığı bu bölümde Rus-Ermeni işbirliğinin ne kadar eskiye gittiğine işaret ediliyor. Bu bağlamda 1826-1828 İran-Rus ve 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşlarında Rus-Ermeni İşbirliğine de değinilmektedir.

İran Ermenilerinin, İran-Rus savaşında üstlendikleri görevlerin savaşın kazanılmasında büyük etkisi olduğunu belirten Sertçelik, Ermenilerin bu tutumunda Ermeni din adamlarının da etkili olduğunu ve başta Patrik V Nerses olmak üzere bir çok ruhani liderin Ermenilere savaşa katılma çağrısında bulunduğunu şöyle belirtmiştir: “Gençler isyan ediniz. Ermeniler, İran boyunduruğunu üzerinizden silkeleyiniz, yaşlı Ararat'ı (Ağrı Dağı) mutlu ediniz, doğduğunuz toprakları bu kez kanınız ile temizleyiniz ve sonra daima hür olarak yaşayınız. Zamanı geldi! İleri; şayet şimdi, ya da hiçbir zaman!”

Yazar, Çarlık Hükümeti'nin Ermenilere yönelik uyguladığı stratejilerin de Ermeni faaliyetlerinde etkili olduğunu, İran ile girişilen savaştan İran Ermenilerinin Ruslara destek vermesinin, Ruslarda benzer bir yardımın Türkiye Ermenileri tarafından da sağlanabileceği intibasını uyandırdığını belirtmektedir.

“Ermeni Sorununun Ortaya Çıkış Sürecinin Osmanlı Devleti'ne Geçmesi” başlıklı ikinci bölümde Tanzimat ve Islahat Fermanları, Doğu Vilayetlerinde Sosyolojik Kökenli Bazı Huzursuzluklar, Ermeni Milli Meclisinin 1871'de Oluşturduğu Komisyon, 1851-1871 Yılları Arasındaki Ermeni Şikâyetlerinin

Analizi ve Ermeni Milliyetçiliğinin Oluşumu başlıkları yer almaktadır. Bu bölümde yazar bilinenin aksine sorunun ortaya çıkış sürecinde Tanzimat ve İslahat Fermanlarının bir başlangıç olmadığı, İslam ülkesinde yaşayan ve İslam devletinin hâkimiyetini kabul eden zimmî olarak adlandırılan gayrimüslimlerin her türlü güvenliklerinin sağlanmasının zaten İslam hukukunun bir gereği olduğuna vurgu yapmıştır. Bu bölümde dikkat çeken bir diğer husus ise Doğu vilayetlerinde yaşanan sosyolojik kökenli huzursuzluklarda Kürt aşiretlerinin yanı sıra Kafkasya'dan Anadolu'ya gelen Çerkes topluluklarının da Ermenilerle bir takım sorunlar yaşadıkları ve bu durumun İngiliz diplomatlarının raporlarıyla da doğrulandığı konusudur.

Bütün uyrukların kanun önünde eşitliği ile can ve mal güvenliğinin, basın hürriyetinin sağlandığı 1876 yani Birinci Meşrutiyet'in ilanı ile Ermeni sorununun uluslararası bir boyut kazandığına değinen yazar, ilan edilen yeni anayasada ülke bütünlüğüne de vurgu yapıldığını ve özellikle de ülke topraklarının hiçbir şekilde bölünmesinin söz konusu olmadığına işaret edildiğini belirtmiştir. Bu bölümde ayrıca daha önce bir çok araştırmacının üzerinde durmuş olduğu 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşında Rus-Ermeni İşbirliği konusuna da yer veren yazar, diğer araştırmacılardan farklı olarak bu bölümde büyük oranda Rusça, Ermenice ve İngilizce kaynaklar kullanarak konuya farklı bir bakış açısı kazandırmıştır. Yazar bu bölümde ayrıca Osmanlı Devleti'ne karşı büyük güçlerin yani İngiltere, Rusya, Fransa ve Almanya'nın da izledikleri politikalara geniş yer vermektedir.

Dördüncü bölümde ise Ermenistan Oluşturma Çabaları ve Ermeni Komitelerinin Kuruluşu başlıkları altında başlangıçtan 1909 yılına kadar olan Kumkapı gösterisi, Merzifon ve Yozgat olayları, Sasun isyanı, Zeyton isyanı, II. Abdülhamid'e yapılan bombalı saldırı girişimi, Adana olayları gibi büyük Ermeni isyanlarına geniş yer verildiği görülmektedir. Beşinci bölümde ise Ermeni sorununun Rusya'ya sıçraması ve 1905 olaylarına değinilmektedir. Bu bölümde yazarın "İngiltere'nin Ermeni Politikasının Yeniden İvme kazanması ve 1904-1905 Rus-Japon Savaşı Bağlamında Ermeniler" başlığı altında oldukça önemli bir konuya da açıklık getirdiği görülmektedir. İngiltere'nin Ermenileri kullanarak Osmanlı Devletinin Rusya ile karşı karşıya kalmasını sağladığını, İngiltere'nin bu yolla Rusya'nın Kafkasya'daki birliklerini Japonya Savaşı için cepheye nakletmemesini amaçladığını, böylelikle İngiltere'nin Rus-Japon Savaşında Rusya'nın açıkça yenilgisini istediğine işaret etmektedir.

Eserin altıncı bölümünde II. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte Rusya'nın bir politika değişikliğine gittiğini ve dönemin Çarlık Rusya'sının Ermenileri kullanarak Yakınoğu'daki siyasi ve ekonomik çıkarlarına ulaşmaya çalıştığı belirtilmektedir. Çarlık Rusya'sı devrildikten sonra ise Türkiye'nin ekonomik ve siyasi öneminin yanı sıra kârlı bir pazar olarak Rusya'nın dikkatini çektiğine vurgu yapılmaktadır.

Eserin son bölümünde geçmişten günümüze Ermeniler için geliştirilen Islahat projeleri adı altında İngiltere'nin 1878 ve 1895 tarihli projelerine geniş yer verilmiştir. Bu bölümde ayrıca Ermenilere özerklik verilmesine dair Rusya ile Batılı devletlerin projeleri ile yine 1913 yılında Rusya'nın hazırlamış olduğu Islahat projesi konularına dikkat çekilmiştir. Rusya'nın özellikle 1913 yılında hazırladığı Islahat projesi oldukça önemlidir, bilindiği üzere bu proje neticesinde Osmanlı Devleti 1914'te vilayat-ı sitte olarak adlandırılan Bitlis, Diyarbakir, Erzurum, Ma'muretü'l-aziz, Sivas ve Van vilayetlerinde yaşayan Ermenilere yönelik olarak Islahat yapılması talebini kabul etmiştir.

Sonuç olarak, bu yayının bugüne kadar Ermeni sorunu konusunda hazırlanan eserlerden en büyük farkının, kitabın orijinal belgeler kullanılarak hazırlanmış olmasıdır. Bunun yanı sıra yazarın Türkiye'de çok az araştırmacı tarafından bilinen Ermenice diline olan hâkimiyeti ve çalışmasında Ermenice kaynaklardan da faydalanması eserin önemini daha da arttırmaktadır. Dolayısıyla özellikle de Ermenice ve Rusça birçok kaynağın bu eser yoluyla okuyucuların hizmetine sunuluyor olmasının da bu konuda çalışacak araştırmacılara ciddi bir kaynak sağlayacağını söylemek mümkündür.

